

ELIŠKA NOVÁ – MIROSLAV NOVÝ

HADÍ LÁZNĚ, KLENOT KLASICISTNÍ LÁZEŇSKÉ ARCHITEKTURY TEPLIC

Obr. 1. Hadí lázně při pohledu od jihozápadu. Foto: Miroslav Nový, 2018.

Teplice v severozápadních Čechách patří k nejznámějším a nejstarším lázeňským městům v České republice. Atmosféru lázeňského města zde významně spoluutváří historická architektura související bezprostředně s tímto provozem. Jedním z velmi cenných dokladů lázeňské stavební kultury ve městě je bez všech pochyb budova Hadích lázní čp. 1118, která dala název i ulici, v níž se nachází. Hadí lázně se staly v poslední době předmětem značně medializované kauzy, v níž nešlo o nic menšího než o samu fyzickou existenci stavby. Budova vpravdě není v ideálním stavebně-technickém stavu, navíc byla poznamenána na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století nepříliš citlivou adaptací. I přesto si však uchovávala dosti ze své historické podstaty a vnější působivosti. Tyto hodnoty i vývoj stavby bylo možné blíže rozpoznat při provádění stavebněhistorického průzkumu v roce 2018.¹ Ačkoliv se stavba Hadích lázní může na první pohled zdát jako homogenní celek, vystavěný v jedné stavební fázi (odmyslíme-li si dodatečné přístavby při bočních křídlech), je její stavebněhistorická geneze mnohem barvitější a vícevrstevnatá. Budova Hadích lázní není v české, dokonce ani v zahraniční literatuře

neznámá, uváděné údaje o ní jsou však velmi kusé, nepřesné a zcela závislé na literatuře 19. století, jejíž informace nekriticky opakují.² Provedený průzkum, jehož zjištění zde předkládáme, tak přinesl velký posun v poznání stavby a její historie.

Na úvod si dovolíme budovu stručně charakterizovat. Lázeňská budova čp. 1118³ je situovaná východně od historického centra Teplíc na území původně samostatné vsi Šanov. Svým hlavním podélným průčelím se obrací k ulici U Hadích lázní, v místě budovy zvýšené, takže lázně jsou za ní částečně „utopeny“ za předsazenou novodobou zídkou, a to cca o 25 až 60 cm. Ze zbývajících tří stran budovu ob-

¹ Miroslav Nový – Eliška Nová, *Teplice (okr. Teplice, Ústecký kraj) Hadí lázně č.p. 1118, ul. U Hadích lázní, standardní stavebněhistorický průzkum*, březen – květen 2018 (archiv autorů).

² Hadí lázně jsou zmiňovány jak v přehledové literatuře: Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech*, 4. díl, Praha 1982, s. 52; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VII. díl, Praha 2008, s. 517; Stanislav BURACHOVIČ – Stanislav WIESER, *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2001, s. 334; Lubomír ZEMAN – Pavel ZATLOUKAL, *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2014, tak i v literatuře věnované přímo teplickým lázním: Jitka BUDINSKÁ – Petra ZERJATKE, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006; Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Teplice v době klasicismu*, Teplice 1983. Ze zahraniční literatury recentně např. Johann KRÄFTNER, *Klassizismus und Biedermaier in Mitteleuropa*, Band II, Wien 2016, s. 589.

³ Popisné číslo 1118 získala budova až v roce 1904, kdy bylo zrušeno číslování původně samostatné obce Šanov. Do té doby měly Hadí lázně popisné číslo 18.



Obr. 2. Hadí lázně při pohledu od severozápadu.
Foto: Miroslav Nový, 2018.



Obr. 3. Průhled kolonádou k západu.
Foto: Miroslav Nový, 2018.

klopuje park – sady Československé armády. Hadí lázně jsou zděnou, v převážné míře přízemní stavbou. Z hlediska hmotového, a s ním i souvisejícího vnitřního uspořádání jsou tvořeny dvěma bočními křídly, do ulice o čtyřech a do boků pak pouze třech okenních osách, které svírají delší středovou partii (křídlo), do ulice opatřenou sloupovou galerií (kolonádou). Původní přísně symetrické řešení bylo doplněno směrem do parku o dodatečné přístavby v hloubce dalších dvou okenních os u obou bočních křídel. U pravého (východního) křídla byla zachována výšková úroveň, tj. jednotná hladina korunní římsy i střechy, přístavba je pouze přízemní. U levého (západního) křídla byla naopak přístavba provedena jako převýšená, patrová. Původní celková půdorysná stopa, v základu obdélného tvaru, tak byla změněna na obrys tvaru mělkého písmene U. Objekt Hadích lázní kryje systém nízkých sedlových střech s plechovou krytinou (červeně natřený alukryt), krytých nízkými atikami dekorovanými na nárožích kamennými akroterii, vyjma zadního traktu středního křídla s novodobým krytím tvaru V, tvořeným dvěma nízkými pultovými rovinami

svedenými ke středovému úžlabí (**obr. 1, 2**). Základem dispozičního uspořádání křídel, bez uvedených mladších přístaveb, je podélný trojtrakt, přičemž střední trakt v rámci budovy zaujímá vysoká klenutá chodba, zasahující svými konci do bočních křídel, kde navazuje na původní klenuté předsíně. Z uvedených komunikačních prostor pak byly zpřístupněny prostory předního i zadního traktu. Sloupová galerie v předním traktu středního křídla je zastropena kazetovým stropem (**obr. 3**). Místnosti předních a zadních traktů bočních křídel jsou sklenuty plackovými klenbami do pasů. Zadní trakt středního křídla byl bohužel nejvíce zasažen novodobou adaptací, která setřela jeho historickou podobu, což je o to smutnější, že právě zde bylo situováno nejstarší jádro dnešní stavby.

Nyní se však již zaměříme na samu historii Hadích lázní.

TEPLICKÉ A ŠANOVSKÉ LÁZNĚ A POČÁTKY HADÍCH LÁZNÍ

Lázně v evropských městech zaznamenaly v období klasicismu nebývalý (nejen architektonický) rozmach. Za jejich stavebním rozkvětem stál v některých případech požár, jako



Obr. 5. Nerealizovaný plán Franze Wenzla Wertiga na stavbu lázeňského domu při potoce Bystřici z roku 1815, plán (postaveno v roce 1817 dle upraveného projektu krajského inženýra Diallera), MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č. p. 1118 Hadí lázně.

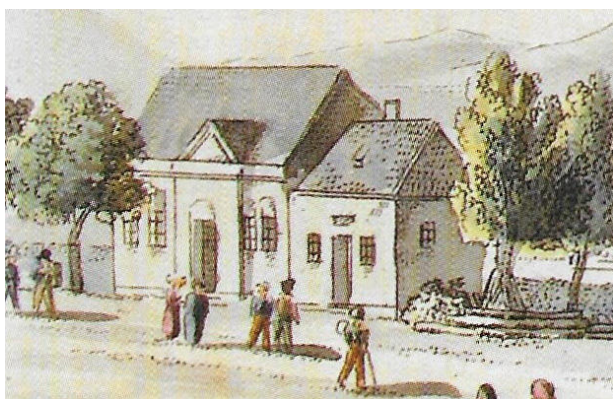
STAVBA LÁZNÍ S PĚTI KOUPELNAMI ROKU 1817

Na počátku 19. století tak nalézáme v místě dvě samostatné stavby, přímo nad Hadím pramenem stavbu se dvěma koupelnami, souběžně s potokem pak lázeň se čtyřmi koupelnami nad nově odkrytým pramenem.

Už ve druhé dekádě 19. století nahradila šanovská obec výše zmíněnou stavbu při potoce Bystřice novostavbou. Za tímto účelem si nechala vypracovat plán od šanovského zednického mistra a stavitele Franze Wenzla Wertiga, který, jak se zdá, patřil mezi významnější teplické osobnosti ve stavitelském oboru. U Hadích lázní se s ním ještě opakovaně setkáme, nikoliv však již v projekční roli. Někdy je uváděn jen jako Wenzl Wertig, což může vést k záměně s jeho synem Wenzlem, který je např. autorem plánu na zřízení dalších lázeňských koupelen v Hadích lázních v roce 1852. Plán Franze Wenzla Wertiga na pět lázní při potoce nese datum 2. října 1815 (**obr. 5**). Na plánu je zachycena zděná přízemní budova obdélného půdorysu, podélně dvoutraktové dispozice, přičemž přední, užší trakt zaujímá klenutá chodba, z níž je samostatnými vstupy přístupno pět lázeňských koupelen nesterélní velikosti, řazených

aditivně v hlubším traktu zadním. Každá z koupelen je vybavena zahluobeným bazénkem s okosenými rohy, přístupným po čtyřech schodech. Koupelny měly být, stejně jako chodba, zastropeny plackovými klenbami. Na levém (západním) konci chodby bylo schodiště do podkrovní, v němž se dle popisu na plánu měl nacházet pokoj pro lázeňského mistra. Hlavní průčelí bylo navrženo jako pětiosé, se středním vstupem s edikulovým portálem a obdélnými okny akcentovanými trojúhelníky frontony. Nároží na nákrese svírají rustikové lizény. Pokoj v podkroví měl náležet rozměrný, ve valbové střeše osově umístěný, sedlový vikýř s trojdílným oknem semknutým v nadpraží sluncovým motivem.⁸ Teprve s téměř ročním odstupem, 4. září 1816, předložila obec Šanov svůj záměr teplickému vrchnostenskému úřadu. Ve zdůvodnění své žádosti poukazovala na neustálé opravy stávající budovy, které obec finančně vyčerpávají a nedosáhne se jimi žádného zlepšení, ani pohodlí lázeňských hostů. Obec také zdůrazňovala potřebu zkrášlení lázní a podotýkala, že nová budova vytvoří trojúhelník spolu

⁸ Magistrát města Teplice (dále MM Teplice), stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.



Obr. 6. Nejstarší vyobrazení Hadích lázní z doby před rokem 1820. Převzato z Budinská, Jitka – Zerjatke, Petra: *Kapitoly z dějin lázeňství, Teplice 2006.*

s Kamennými a Sírnymi lázněmi. Přiložený rozpočet, který se na rozdíl od plánu nedochoval, byl na částku 7.318 zlatých 9 ½ krejcarů. Vrchnostenský úřad žádost Šanovských 12. září 1816 postoupil litoměřickému krajskému úřadu s komentářem, že k záměru a plánu až na některé drobné změny nemá námitek.⁹ Torzovité prameny nám nedovolují stavbu přesně sledovat, z další korespondence však víme, že byla dokončena již před zahájením lázeňské sezóny roku 1817.¹⁰ Do finální podoby novostavby však zasáhl krajský inženýr David Diallyr. Teprve po úplném odstranění zdíva staré stavby totiž bylo možné posoudit vydatnost pramenů. Ukázalo se, že podle navrženého Wertigova plánu by velká část pramenů padla do odpadního kanálu a byla by tak pro lázně ztracena. Některé by dokonce zůstaly zcela mimo budovu. A právě z důvodu lepšího využití všech pramenů vznikl nový Diallyrův plán (nám dnes neznámý), jímž byly prameny svedeny do jednoho společného. Největší pramen pak byl v separátní lázni zachycen do samostatného ohrazení. Náklady stavby se nakonec vyšplhaly na 8.592 zl. 26 kr. vídeňské měny.¹¹

Realizovaná stavba je zachycena na jednom z dobových vyobrazení vzniklém před rokem 1820 (**obr. 6**).¹² Na něm jsou dobře patrné odchylky od Wertigova původního plánu. Hlavní průčelí bylo sice skutečně pětiosé se středním vstupem v mělce předstupujícím rizalitu, plánované obytné podkroví však provedeno nebylo a místo vikýře střechu člení jen nízký trojúhelný štít korunující zmíněný rizalit. I architektonické členění budovy je na vyobrazení jednodušší než u Wertiga, což je však možné přičíst též zjednodušení a schematizaci na něm zakreslených staveb. To potvrzuje i fakt, že budova Hadích lázní a domek jejich nájemce jsou tu zachyceny jako přímo stavebně související, ve skutečnosti však stály odděleně.

⁹ Státní oblastní archiv Litoměřice (dále SOA Litoměřice), Krajský úřad Litoměřice I (dále KÚ Litoměřice I), per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

¹⁰ Národní archiv Praha (dále NA Praha), České gubernium – publicum (dále ČG-publ.), per 1816–1825, sign. 82/58/1, kt. 7079.

¹¹ SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

¹² J. BUDINSKÁ – P. ZERJATKE, *Kapitoly z dějin lázeňství.*



Obr. 7. Situační plán krajského inženýra Diallyra z roku 1819. Souběžně s potokem lázeňský dům a domek pro lázeňského mistra, nad Hadím pramenem lázeň určená ke zbourání a nově navržená budova (nerealizováno, namísto toho provedena přístavba k budově lázní č. 3 až 7), SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

PŘÍSTAVBA K LÁZNÍM ROKU 1820

Nedlouho po výše uvedené stavební akci se šanovská obec rozhodla pro další úpravu lázní souvisejících s Hadím pramenem. 10. srpna 1819 podala žádost k vrchnostenskému úřadu o povolení novostavby, která měla nahradit starší lázeň postavenou přímo nad Hadím pramenem, která byla zčásti dřevěná, zchátralá a hrozila zřícením, protože ji lázeňští hosté už nechtěli navštěvovat. Její podobu zachycuje v půdorysu a řezu plán z roku 1819 od krajského inženýra Diallyra (**obr. 7**). Dvě klenuté koupelny č. 1 a 2 se zahluobenými bazénky byly doplněny dřevěnou přístavbou. Na plánu jsou schematicky zakresleny také výše zmíněné nově postavené lázně s koupelnami označenými čísly 3, 4, 5, 6 a 7, umístěné souběžně s potokem nalevo od mostku přes něj, napravo od mostku je zakreslen domek pro lázeňského mistra.¹³ Nově měly být na stejném místě postaveny tři lázně a jedna světnice pro lázeňského mistra. K žádosti byl přiložen plán pocházející opět od

¹³ SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

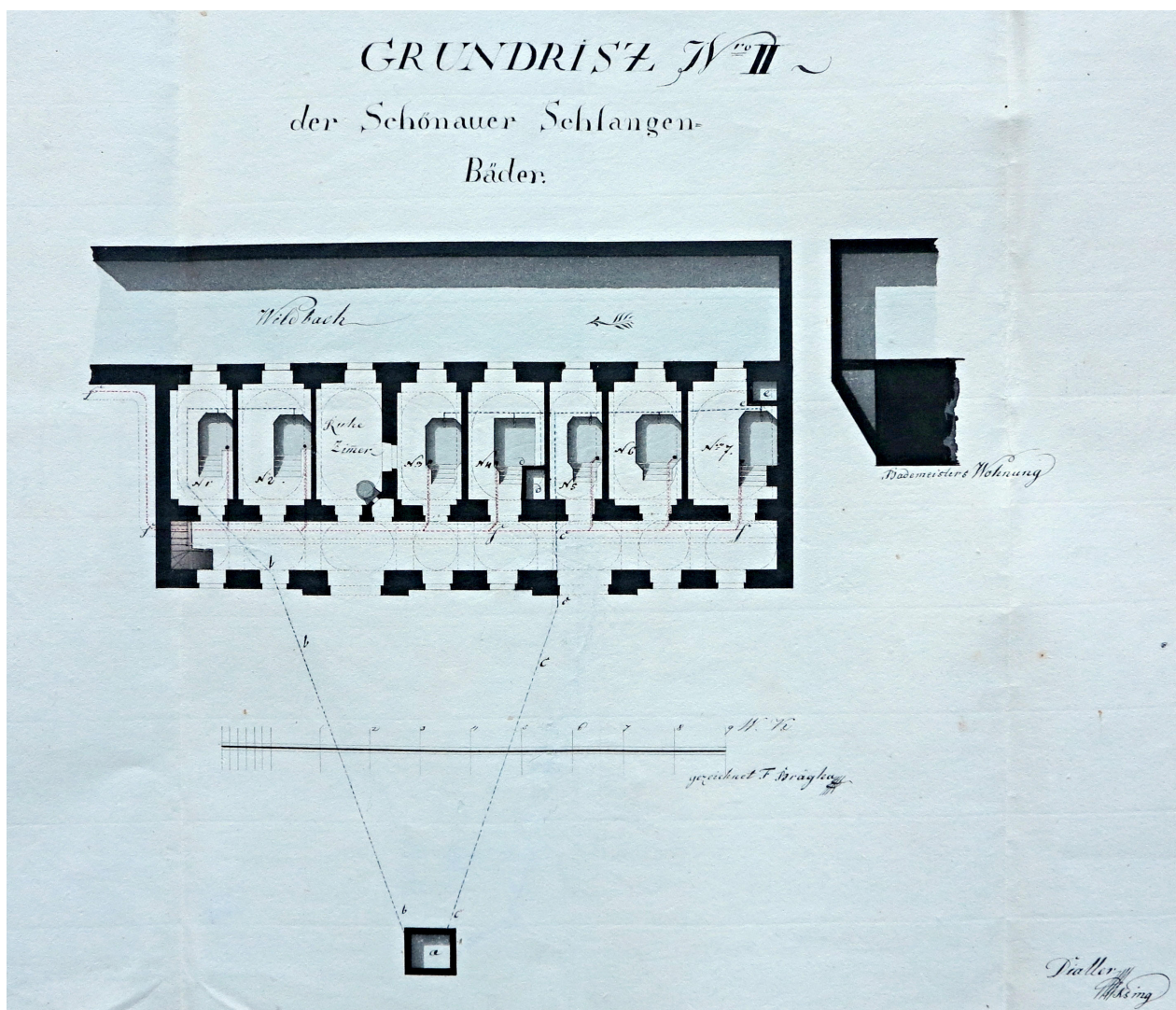


Obr. 8. Nerealizovaný plán Franze Wenzla Wertiga z roku 1819 na novostavbu lázeňské budovy nad Hadím pramenem, SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

Franze Wenzla Wertiga, datovaný 25. července 1819 (**obr. 8**). Rozpočet na akci, který není dochován, dosahoval výše 2.192 zl. 4 kr.¹⁴ Plán zachycuje drobnou přízemní stavbu obdélného půdorysu, v základu s dvoutraktovou dispozicí, krytou valbovou střechou, s trojosým hlavním průčelím, semknutým na

náročích rustikovanými lizénami. Vstupem umístěným osově v mělkém rizalitu se mělo vejít do chodby, na jejímž levém konci byl umístěn pramen a na pravém konci schodiště do podkroví. Z chodby byly navrženy samostatné vstupy do každé z lázní zaklenuté plackovou klenbou. Chodba měla mít klenbu valenou. Krajní díl zabíral šířku obou traktů a obsahoval v přední části plackou klenutý pokoj a v zadní pak kuchyni

¹⁴ SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.



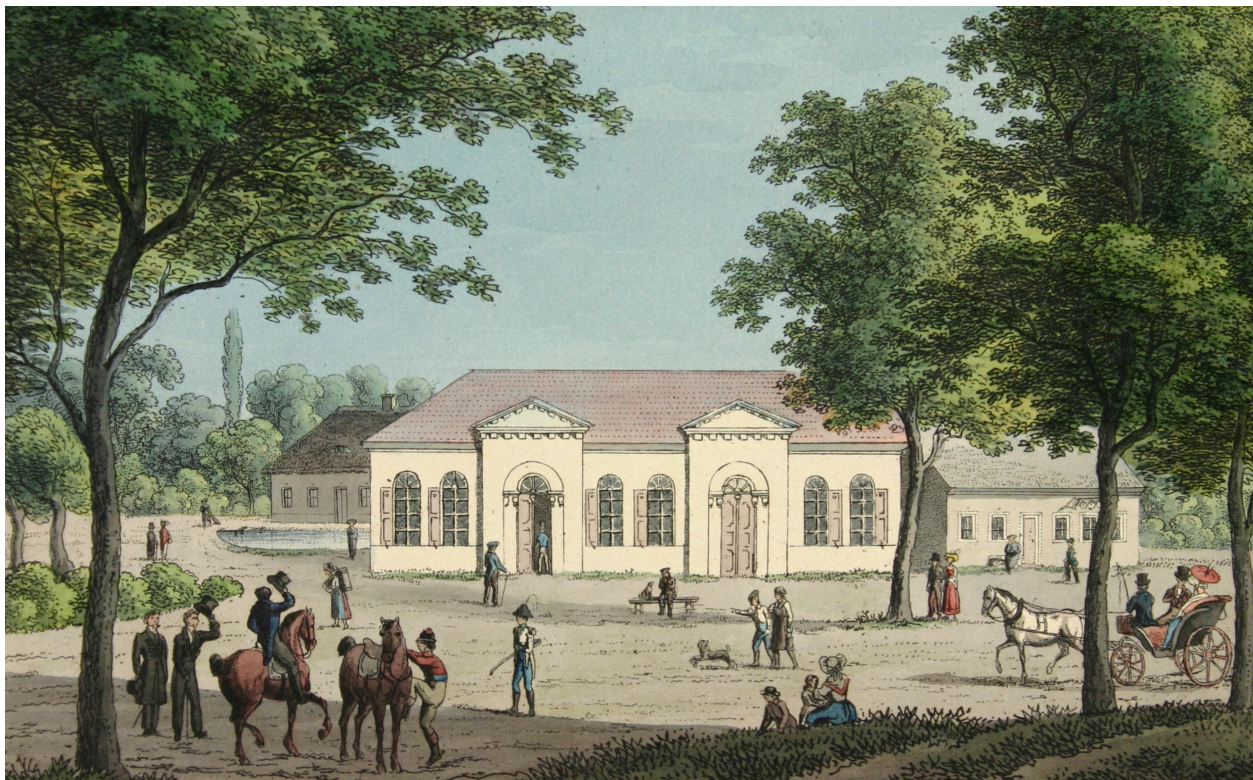
Obr. 9. Plán stávajícího stavu Hadích lázní od krajského inženýra Davida Diallera z roku 1820. Na plánu sedm lázeňských koupelen a jedna odpočinková místnost. Mimo budovu Hadí pramen. NA Praha, ČG-publ., per 1816–1825, sign. 82/58/6, kt. 7082.

s dýmným provozem. K této Wertigem navržené novostavbě však nedošlo. Z vyjádření zemského stavebního ředitelství z 5. listopadu 1819 se dovídáme, že jeho ředitel Georg Fischer navrhl plán nový, který sice zachovával Wertigem navržené vnější rozměry i vnitřní členění, ale jímž měl být vylepšen vnější vzhled. Rozpočet stavby byl zároveň snížen z 2.232 zl. 28 kr. na 2.155 zl. 56 kr. 8. února 1820 stavbu schválila státní účtárna, která rozpočet dále ještě o něco málo pokrátila na 2.135 zl. 16 6/12 kr.¹⁵ Fischerův plán se bohužel nedochoval, takže není možné oba plány porovnat. Z formulací o zachování vnějšího obrysu se však zdá, že i Fischerem navržená stavba měla být umístěna shodně jako na předloženém plánu Wertigově, tedy zhruba v místě původních lázní s označením č. 1 a 2. Ani Fischerův návrh se ovšem realizace nedočkal. Nakonec bylo přistoupeno ke zcela jiné variantě, která již nepočítala se samostatně stojící novostavbou. Nové lázeňské koupelny totiž byly přistavěny ze západní strany k novostavbě z roku 1817.

¹⁵ NA Praha, ČG-publ., per 1816–1825, sign. 82/58/1, kt. 7079.

Zachycuje je plán ze sklonku roku 1820 (**obr. 9**), z něhož lze doložit, že přístavba byla realizována už v průběhu tohoto roku. Jedná se o jeden ze série tří plánů zachycujících všechny teplické lázeňské budovy. Kreslil je F. Brägha, signované jsou krajským inženýrem Davidem Diallerem, který je také doprovodil samostatným textovým elaborátem datovaným 30. prosince 1820. Na plánu jsou kromě budovy samotné zaznamenány také prameny. Nejsilnější Hadí pramen, umístěný mimo stavbu, napájel koupelny č. 1, 2, 5, 6 a 7. V koupelně č. 4 vyvěral pramen, který napájel také koupelny 3 a 6, v koupelně č. 7 pak byl slabý pramen, který i pro tuto jednu koupelnu nebyl dostačující. Oproti plánovaným třem koupelnám byly ke starší stavbě připojeny sice tři prostory, jen dvě však sloužily jako koupelny, třetí byla vyhrazena pro odpočívárnu (ta byla také jako jediná vytápěna). Nově přistavěné prostory byly taktéž klenuty placovými klenbami.¹⁶

¹⁶ NA Praha, ČG-publ., per 1816–1825, sign. 82/58/6, kt. 7082.



Obr. 10. Pohled na Hadí lázně od jihovýchodu po roce 1820. Regionální muzeum Teplice, i. č. 69.698, sign. G 99.

Kromě zmíněného plánu zachycuje rozšířenou budovu opět také několik historických vyobrazení. Z nich lze dovodit, že vnější vzhled přidané trojosé části se plně přizpůsobil již existující budově a na hlavním osmiosém průčelví vznikl další totožný mělký rizalit s druhým vstupem, korunovaný trojúhelným štítem. Vpravo od lázní je i tady zachycen přízemní domek lázeňského mistra (**obr. 10**).¹⁷

VELKÁ PŘESTAVBA LÁZNÍ V LETECH 1838–1839

Podobu Hadím lázním, jak je známe dodnes, vtiskla velkorysá přestavba realizovaná v letech 1838–1839. Výše popsaná přestavěná budova totiž nedokázala dlouho vyhovět potřebám doby a z důvodu stále se zvyšující návštěvnosti vyvstala nutnost jejího dalšího rozšíření. Hadí lázně ovšem nebyly jediným lázeňským zařízením, které prošlo v této době stavební proměnou, souběžně probíhala také přestavba Městských lázní, kvůli níž město vykoupilo i dva sousední domy, a šanovských vrchnostenských Sírňých lázní, zvaných od té doby Novými lázněmi.¹⁸

Vypracováním plánů přestavby byl pověřen vrchnostenský stavební inženýr Herrmann ve spolupráci s městským lékařem Gegenbauerem. O povolení stavby zažádal teplický vrchnostenský úřad v zastoupení obce Šanov u krajského úřadu v září 1836. Budova měla být obohacena o dvě speci-

ální lázně, slatinnou lázeň a mělo být pořízeno sprchovací zařízení. Zájem o slatinnou lázeň souvisel se zavedením těchto procedur v Teplicích na popud teplického lékaře Gottfrieda Schmelkese poté, co byla v roce 1835 v okolí Teplic objevena ložiska rašeliny (nacházela se především severně od Teplic mezi obcemi Novosedlice, Trnovany, Proboštov, Přítkov, Drahůnky a Běhánky). Prvně byla v roce 1836 zřízena slatinná lázeň v Městských lázních. Při jejich přestavbě pak zde byly tyto lázně zbudovány čtyři.¹⁹

22. června 1837 zaslal krajský inženýr Martin Kottnauer žádost o rozšíření lázní zemskému guberniu, přičemž nastínil plán započít se stavebními pracemi ještě téhož roku po skončení lázeňské sezóny, aby bylo vše hotovo před začátkem nové sezóny 1838.²⁰ Zde je na místě upozornit, že v lázeňském městě probíhaly stavební cykly zcela jinak, než byla běžná dobová praxe. Obvyklé bylo, že stavební činnost s ohledem na klimatické podmínky probíhala především od jara do podzimu. V Teplicích i dalších lázeňských městech však byla snaha nenarušit lázeňskou sezónu přinášející zisk, proto se stavby zahajovaly po skončení sezóny na podzim a dokončovány byly na jaře následujícího roku.

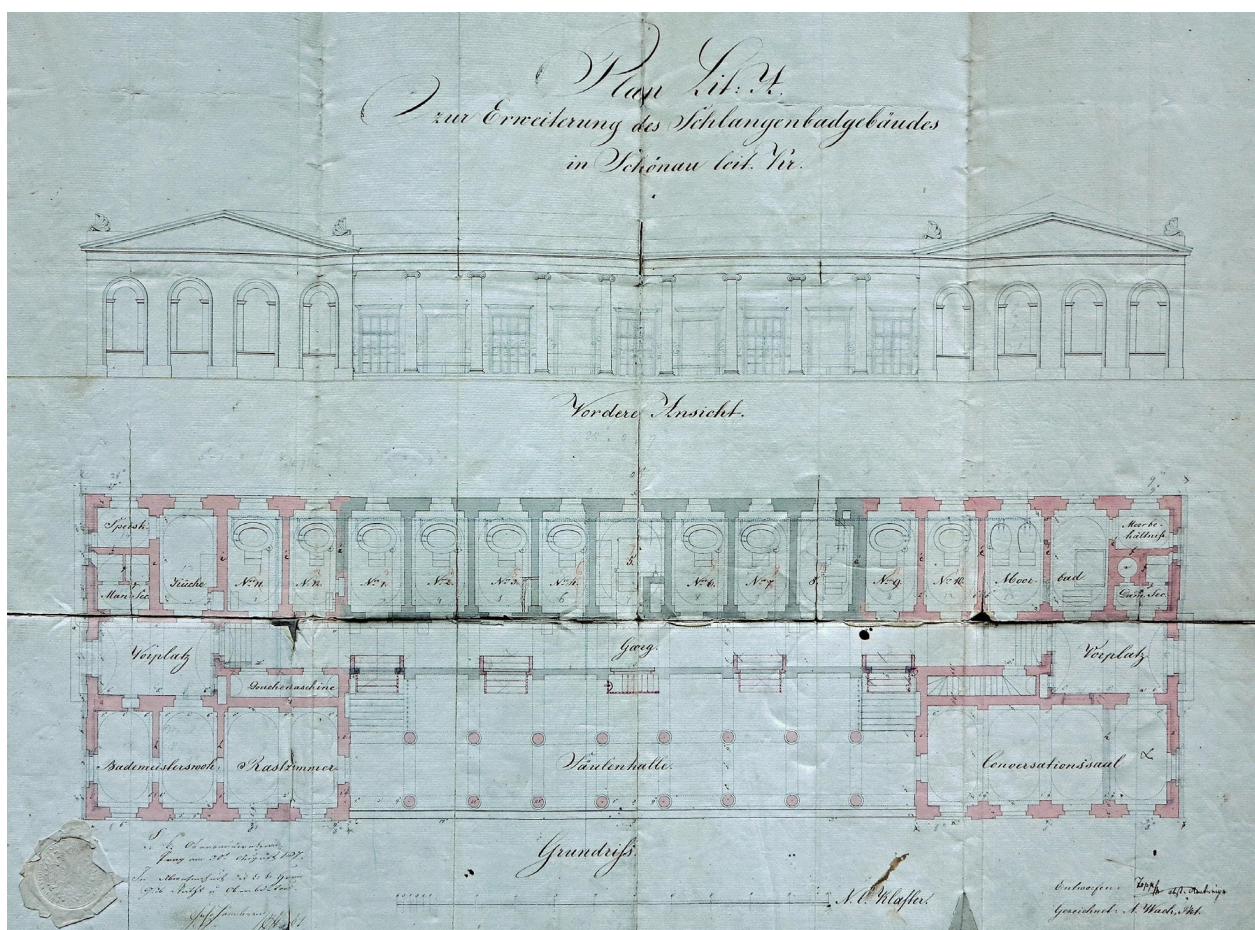
Zemské gubernium předložilo plán inženýra Herrmanna k vyjádření vrchnímu stavebnímu ředitelství, to však nebylo s navrženým řešením spokojeno a navrhlo vlastní. Jeho autorem byl úřední inženýr Adalbert Zopp, který projektoval též přestavbu Městských lázní. Návrh má dva listy, na jednom je

¹⁷ Regionální muzeum Teplice (dále RM Teplice), i.č. 69.698, sign. G 99.

¹⁸ Gottfried SCHMELKES, *Teplitz und seine Mineral-Quellen mit besonderer Rücksicht auf ihren Werth als Heilmittel*, Prag – Dresden – Leipzig 1841, s. 40, 46.

¹⁹ G. SCHMELKES, *Teplitz und seine Mineral-Quellen*, s. 39, 315–316.

²⁰ NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.

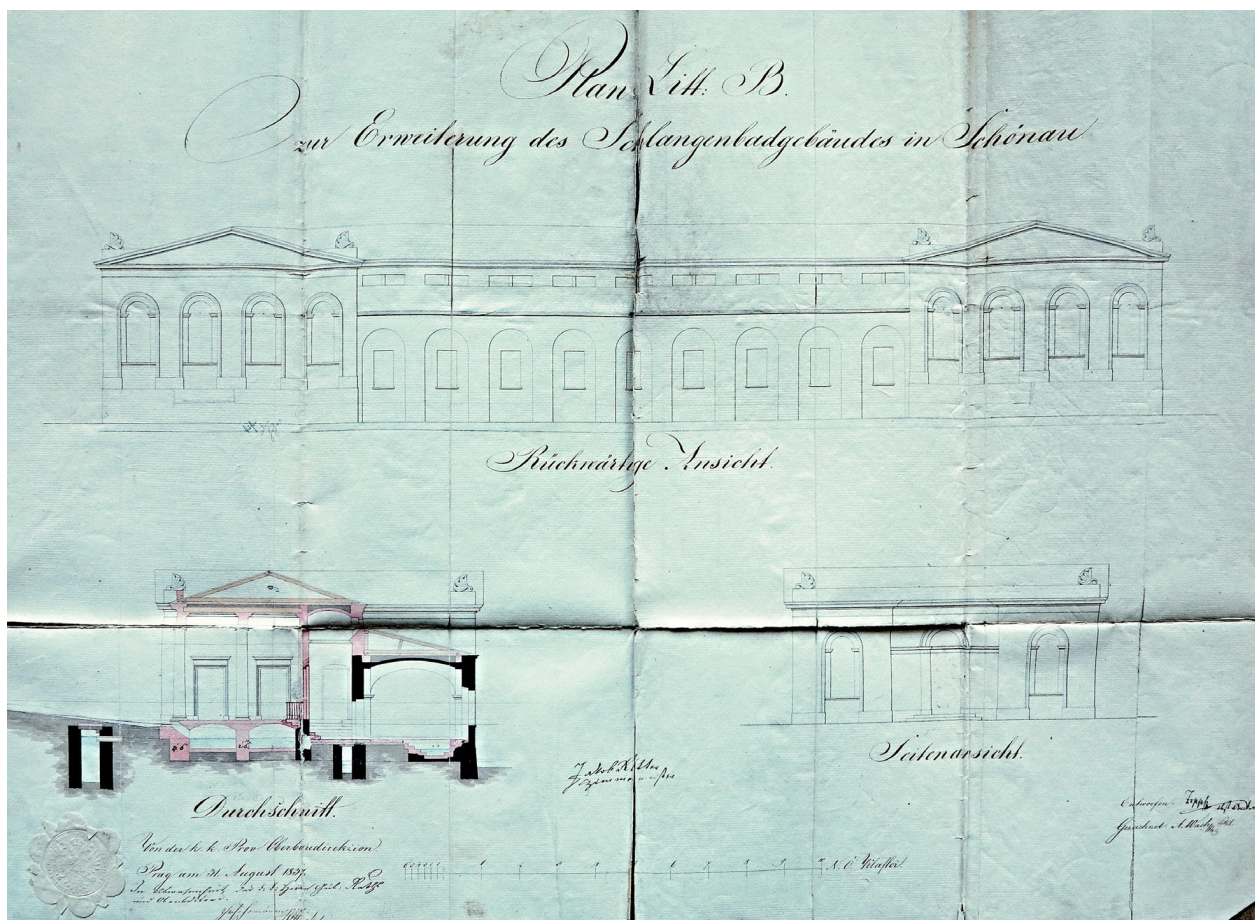


Obr. 11. Plán pro přestavbu Hadich lázní od Adalberta Zoppa z roku 1837. Půdorys a hlavní průčelí. Šedě stávající zdivo, růžově nové. NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.

zakresleno jižní průčelí a půdorys, na druhém severní průčelí, příčný řez a boční průčelí. Zopp je na plánech podepsán jako autor návrhu, kreslil je však praktikant A. Wach. Zopp navrhl elegantní klasicistní budovu, která podstatně rozšiřovala starší stavbu, kterou do sebe měla pojmout. Dvě boční křídla s nízkými trojúhelnými štíty a akroterii na nízkých atikách na nárožích měla sevřít dlouhé střední křídlo, jehož přední trakt tvořila otevřená sloupová hala (kolonáda) se dvěma řadami osmi iónských sloupů, pod níž byly situovány chladicí bazény. Zadní trakt na plánu zaujímá starší budova s lázeňskými koupelnami (viz výše). V levém (západním) křídle byl na plánu umístěn byt lázeňského mistra, tvořený předsíní, dvěma pokoji, kuchyní a spíží, dále sem byly umístěny záchody pro pány, odpočinkový pokoj, místnost se sprchovacím zařízením a dvě lázně se sprchami. V pravém (východním) bočním křídle byl navržen v předním traktu konverzační sál, ve středním další předsíň a v zadním traktu slatinné lázně a sklad rašeliny (**obr. 11, 12**).²¹ Vzhledem k rozrůstání stavby do obou stran musel rozšířená budova zcela logicky ustoupit samostatně stojící domek lázeňského mistra a, jak bylo uvedeno, jeho bydlení bylo zakomponováno přímo do adaptovaných Hadich lázní.

V přestavbě teplických Městských lázní i šanovských Hadich lázní se významně angažovali nejvyšší purkrabí Karel Chotek a litoměřický krajský hejtman Josef Klecanský. Právě druhý jmenovaný podal 4. prosince 1837 zemskému guberniu zprávu o komisionálním jednání, na němž se řešila potřeba přestavby lázní, její stavební řešení (tedy dle kterého plánu má být realizována) a finanční pokrytí. Závěry komise byly, že rozšíření lázní je skutečně potřebné (nedostatečnost v kapacitě, pohodlnosti i eleganci, neodpovídající chladicí bazén) a vydatnost pramene ho umožňuje. Oba posuzované plány počítaly se stávajícím umístěním a využitím již existující budovy. Za jediný problém bylo označeno to, že stavební místo leží o něco hlouběji než silnice a naproti ležící řada domů, takže lázeňská budova nebude působit tak impozantním dojmem, jak by svou podobou mohla. Niveletu koupacích van a koupeleň však nebylo možné měnit, byla jasně dána polohou pramenů a chladicí nádrže. Proto kdyby byla budova postavena výše nad horizont, bylo by zároveň nutné zvýšit počet schodů mezi předním traktem a koupelnami, což by zvýšilo nepohodlí lázeňských hostů. Z toho důvodu tedy nezbývalo než snížit silnici a přilehlý chodník. S tím majitelé protilehlých domů vyslovili souhlas za podmínky, že se úprava vjezdů a vstupů do jejich nemovitostí provede na náklady obce Šanov. Oba návrhy

²¹ NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.



Obr. 12. Plán pro přestavbu Hadích lázní od Adalberta Zoppa z roku 1837. Severní průčelí, boční průčelí řez. V řezu stávající zdivo černě, nové růžově. NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.

obsahovaly různé nedostatky. Připomínky lékařské fakulty se v případě obou plánů týkaly spíše vnitřního zařízení lázní než budovy samotné, což nemohlo být do plánů náležitě zaznamenáno a bylo možné to řešit až při stavbě, aniž by se plány musely měnit. Plánu inženýra Herrmanna bylo oprávněně vytknuto, že neobsahuje ani jeden záchod. Vůči Hermannovu plánu byly dále vzneseny připomínky k dekorování fasády, které mělo být údajně při délce budovy příliš jednotvárné, a sloupy, které nesouvisely s konstrukcí budovy, byly vyhodnoceny jako neúčelné. Hejtman Klecanský upřednostňoval návrh vrchního stavebního ředitelství (inženýra Zoppa), který byl dle jeho názoru navržen dobře a účelně a gubernium by ho mělo schválit. Zvláště hejtman vyzdvihl ze tří stran uzavřenou a jen z jihu otevřenou sloupovou halu, která nejen vytvoří vkusné přerušení fasády v pěkných vnějších formách, ale může být po vzoru kolonády v zahradě knížecího panského domu užívána i k pití vody. I kníže Clary, který hejtmanovi oba plány předložil, se přikláněl k volbě plánu vrchního stavebního ředitelství. Co se týkalo otázky financování stavby, rozpočtovalo vrchní stavební ředitelství náklady na výši asi 12–13 tis. zlatých konvenční měny, přičemž hotovost obce Šanov činila 4.585 zl. 32 kr. Zbytek nákladu měl být splácen výnosy z lázeňského provozu za léta 1838–1842. Tento odhad počítal se stávajícími příjmy obce, ovšem rozšířená lázeň bylo možné pronajmout

za vyšší cenu než dosud, navíc už bylo pro Teplice a Šanov navrženo zvýšení lázeňské taxy. Zatímco realizovaný Zoppův návrh je dochován, plány inženýra Herrmanna neznáme.²²

Po předchozím řízení české zemské gubernium adaptací Hadích lázní 21. prosince 1837 povolilo. Rozhodnutí gubernia obsahuje poměrně podrobně specifikovaný záměr i podmínky provedení. Lázeňská budova měla být rozšířena dle plánu zemského stavebního ředitelství za použití dosavadních přes dva sáhy vysokých lázeňských koupelen. Tímto projektem bude dosaženo pro Šanov dvou důležitých účelů, jimiž byly lázeňský dům podle nejnovějšího vkusu a kolonáda k pití vody. Budova tak bude postavena ve velkolepém stylu. Pro impozantnější vzhled bylo doporučeno navržené sloupy prodloužit o jednu stopu (a dle architektonických zákonů zároveň rozšířit). V té souvislosti gubernium vyjádřilo podivení nad tím, že sloupy jsou navrženy z obyčejného zdiva, zvláště když se v okolí nacházejí nejkrásnější a nejtvrdší pískovce. V záměru bylo pamatováno, jak bylo zmíněno již výše, i na odpočinkový pokoj pro příliš brzy dorazivší nebo na odvoz čekající hosty, a sice vedle bytu lázeňského mistra. V podmínkách stavby však bylo požadováno, aby byl zřízen samostatný pokoj pro

²² SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.



Obr. 13. Kolonáda, detail hlavičky sloupu.
Foto: Miroslav Nový, 2018.

dámy, a sice vydělením ze zbytečně dlouhého konverzačního pokoje (oddělení zdi na tloušťku půl cihly). Z lázeňských koupelen byly dvě – č. 11 a 12 – navrženy jako vytápěné kamny. Gubernium vyslovilo názor, že by na přání hostů mohlo být vytápěno více lázní, např. na opačné straně umístěné lázně č. 9 a 10. Protože je v lázních navrženo parní zařízení k ohřívání rašelinné lázně, mohly by snad být sousedící lázně vytápěny ohřátým vzduchem. Kamny měly být opatřeny také odpočívací pokoje a konverzační sál. Lázně, které obsahují vedlejší prameny a z písku vyvěrající prameny, mají zůstat beze změny, mají být jen elegantně upraveny. Každá lázeň má být opatřena chladícím aparátem a přivádění horké minerální vody má být provedeno shodně jako v teplických městských lázních stoupajícím potrubím pro koncentrování prchavých plyných součástí. Rašelinná lázeň má být opatřena vanou na kolečkách, v níž se rašelina přiváží a odváží. Použitá rašelina se nesmí vypouštět do potoka, ale čas od času má být vyvážena na odpovídající místo (jmenovitě na pole). Vnitřní zařízení má být realizováno podle stejných podmínek jako v teplických městských lázních. Realizace měla být dozorována, stejně jako v případě Městských lázní, inženýrem Zoppem. Zároveň bylo povoleno snížení terénu a s tím spojené úpravy domů naproti lázním nákladem šanovské obce ve výši 700 zl. ¼ kr. tak, aby voda nestékala k lázním.²³

Realizace stavby je dobře pramenně dokumentována, dochován je jak rozpočet stavby vypracovaný úředním inženýrem Zoppem, datovaný 27. srpna 1837 (dosahoval výše 11.941 zl. 42 kr., po úpravě státní účtárnou pak 12.007 zl. 42 kr.), tak celkové vyúčtování stavby a řada podrobnějších dílčích účtů a některé smlouvy. Z nich se dovídáme i jména jednotlivých řemeslníků, kteří na stavbě pracovali.

Stavba byla zahájena 1. září 1838 a měla být hotova do konce roku. Základní kámen z červeného mramoru, který byl



Obr. 14. Detail akroterie. Foto: Miroslav Nový, 2018.

opatřen dutinou pro kovovou schránku s pamětním spisem, položil sám nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek. Už od počátku roku však byl zajišťován stavební materiál, s jehož dodávkami nastaly komplikace z důvodu rozbíhající se přestavby Městských lázní. Zásoby blízkých cihlářů byly vyčerpány, totéž platilo i o lomovém kameni. Z toho důvodu byl 16. ledna 1838 v teplické vrchnostenské kanceláři sepsán protokol týkající se zajištění stavby a materiálu na ni. Jednání se zúčastnili úřední inženýr Zopp, vrchnostenský úředník a zástupci obce Šanov (rychtář a přísežní). Na schůzce tak bylo rozhodnuto přenechat realizaci stavby Hadích lázní těm, kteří pracují na městských lázních teplických.²⁴ O průběhu obou zmíněných lázeňských staveb se dochovaly zprávy inženýra Zoppa. Ve zprávě z 3. června 1838 Zopp hlásil, že byl zbourán domek lázeňského mistra, snížen terén a postavena kolna pro kameníky, v níž se zpracovávají jemnější práce, a sice osm sloupů a schodiště pro městské lázně a 16 sloupů pro Hadí lázně, dále pak dveřní ostění pro obě stavby. K dokončení stavby Hadích lázní do konce roku 1838, jak bylo zamýšleno, nedošlo. 1. února 1839 inženýr Zopp sděloval, že v lednu bylo velmi nepříznivé počasí pro stavební činnost. Přesto byly dokončeny práce na hrubém zdivu. Nedokončeny zůstávaly jen bazénky, které ale měly být bezpochyby dokončeny během osmi dnů. Osazena byla všechna dveřní ostění. Plechová střešní krytina byla položena víc než z poloviny. 1. března 1839 Zopp referoval, že jsou dokončeny veškeré bazénky; koupelny, byt lázeňského mistra a konverzační sál jsou čistě omítnuty, osazena jsou veškerá okna. Na řadu by mělo přijít omítnutí chodby, úřady však ještě nerozhodly ohledně propojení chodby s kolonádou. 4. dubna

²³ SOA Litoměřice, KÚ Litoměřice I, per 1837–1838, sign. Publ 86/5, kt. 2052.

²⁴ NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.



Obr. 15. Pohled na přestavěné Hadí lázně po polovině 19. století, Regionální muzeum Teplice, i. č. 70.900, sign. G 239.

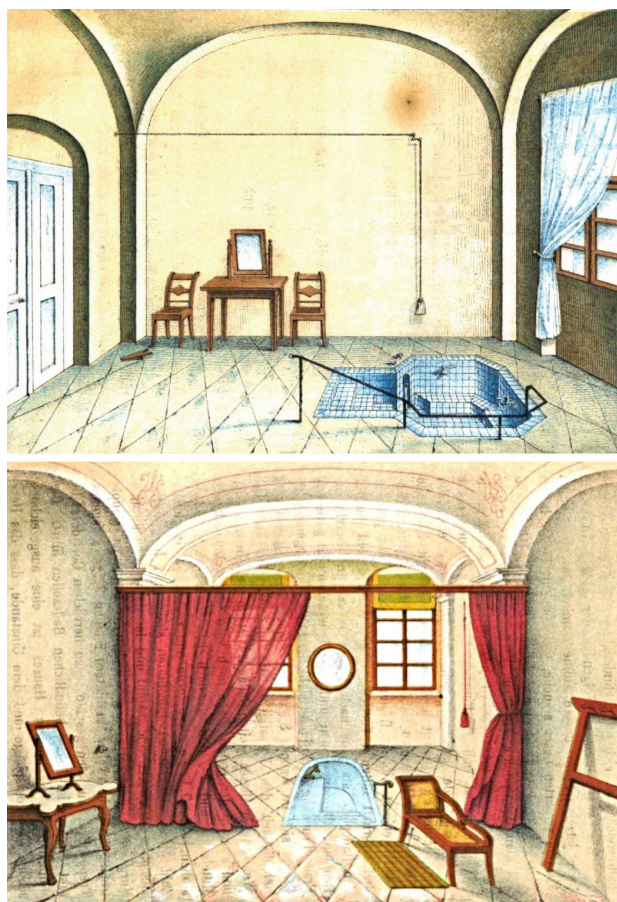
1839 Zopp hlásil, že vnitřní omítky jsou dokončeny. V březnu se práce soustředily na vnějšek, především sloupovou halu (zdobení kazet stropu). 4. května psal Zopp, že v dubnu už bylo tepleji a bylo možné v pracích lépe pokračovat. Byla dokončena omítka v (sloupové) hale, fasáda bočních stran a byly sestaveny parní zařízení a sprcha. V následujících dnech se měla provést výmalba, položení podlahy v konverzačním a odpočinkovém pokoji a nátěry oken a dveří. 2. června Zopp hlásil, že stavba se blíží dokončení. Zbývá obložení dvou bazénků, výmalba některých koupelen a bytu lázeňského mistra. Nebyly také dosud hotovy parketové podlahy. V hlášení je uvedeno, že některé koupelny pocházející ze starší stavby, jsou už užívány ke koupání.

Na zednické práce byla uzavřena smlouva 13. dubna 1838. Prováděli je společně pražský stavitel Johann Ripota a teplický, několikrát výše v textu uvedený, Franz Wenzl Wertig. Ripota se zavázal v případě potřeby dodat na stavbu pražské zedníky a schopného políra. Cena za zednickou práci činila 2.072 zlatých 51 krejcarů. Materiál na stavbu musel být dle smlouvy navážen od 1. září nejpozději do konce září 1838. Dodávka se týkala šanovského písku, čistého křemenného písku z Malého Újezdu, cihel z Bedřichova Světce a Řetic a lomového kamene, který nebyl blíže specifikován. Dlaždice měl dodat zednický mistr z Šanova Joseph Schubert, jehož otec byl majitelem lomu v Hošťce. Ve vyúčtování jsou uvedeny rovněž zednické vícepráce, krom zbourání obou štítových zdí starší budovy lázní byly mezi chodbou a sloupovou halou na

základě požadavků veřejnosti probourány dvoje dveře a tři okna. Základy staré stavby musely být podezdívány. Namísto původně plánovaných pěti kominů byly provedeny jen čtyři, protože s realizací parního vytápění odpadl komin v lázni č. 2. Ve sloupové hale nebyly mezi sloupy provedeny kamenné překlady, protože nebylo možné v tak krátkém čase zajistit, a byly nahrazeny zděnými pasy. Protože se během stavby projevil nedostatek cihel, byla půda, která měla celá sloužit pro lázeňské prádlo, opatřena jen hliněným násypem. Na stavbu bylo užito celkem 221.757 cihel.

Tesařské práce prováděl tesařský mistr Jakob Ritter, a to nejen na krovu, ale za 50 zlatých postavil také kolnu pro kameníky. Tesaři kromě prací na stavbě zhotovili také vůz pro transport sloupů a lešení k jejich vztyčení, a také čtyři lavice na kolonádě.

Z vyúčtování kamenické práce z 16. listopadu 1838 vyplývá, že ji prováděl kameník z Pirny, který však bohužel není uveden jménem. Jeho zakázka zahrnovala 16 sloupů, 16 patek sloupů, 8 kusů větších, 4 kusy menších a 2 kusy rohových patek pilastrů, 14 kusů hlavic pilastrů různé velikosti, 4 dveřní ostění, 2 oblouky k dveřním ostěním a 2 dveřní ostění s římsou a vlysem. Práce stály 1.007 tolarů 15 grošů 4 denáry, při přepočtu na měnu habsburské monarchie 1.451 zlatých konvenční měny. Jednalo se však jen o hrubě připravený materiál, který se načisto sekal až na místě v oně tesaři vystavěné kolně. Potřebný pískovec byl z Pirny dovážen proti proudu Labe do Ústí nad Labem, k čemuž se dochoval účet lodníka



Obr. 16. Dobové vyobrazení lázeňských koupelen, nahoře koupelna v Městských lázních, dole koupelna Bedřicha Viléma III. v Panském domě. F. X. BERTHOLD, *Das Stadtbad zu Teplitz und seine neuesten inneren Einrichtungen, Leipzig – Meissen – Riesa*; F. BERTHOLD, *Das Herrenhaus und die Quellen des Frauenbrunnengartens in Teplitz, Leipzig – Meissen*.

Julia Eduarda Hahnwaldova na celkem osm dodávek. První tři dodávky se uskutečnily 29. května, 11. června a 3. srpna 1838, další už datovány nejsou. Na vytesání iónských hlavic sloupů byla 14. února 1838 v Praze uzavřena samostatná smlouva se sochařem Franzem Linnem. Ten se zavázal dodat variantně více zdobené hlavice za 60 zl. za kus (*mit Gürtel und Polsterverzierungen*) a méně zdobené za 40 zl. za kus. Nabídka zahrnovala i patky sloupů a hlavice a patky pilastrů, dále mísu z červeného mramoru 7 stop dlouhou 4 stopy širokou a 3 stopy 6 palců vysokou za 280 zlatých konvenční měny a nárožní ozdoby za 24 zlatých konvenční měny. Ve výsledném vyúčtování jsou pak všechny hlavice počítány za 60 zlatých, což dokládá, že finálně byla zvolena jejich náročnější varianta (**obr. 13, 14**). Běžnou kamenickou práci – schody a ostění příkladacích otvorů prováděli místní kameníci, Franz Max z Knínic a Joseph Lehmann z Pozorky. K tomu byl využit tvrdý kámen z telnického lomu.

Klempířská práce zahrnovala především kompletní pokrytí střechy silným křížovým černým železným plechem s dvojnásobným nátěrem břidlicově šedou barvou, které provedl Franz Hornik z Prahy.

Truhlářské práce prováděl Wenzl Vrba z Prahy. Obnášely zhotovení dvojích vstupních dvoukřídlých dveří z měkkého dřeva, zdobených, natřených perlově šedou barvou s půlkruhovými nadsvětlíky, dále 12 kusů vnitřních dveří se 4 výplněmi a perlově šedým nátěrem, 18 kusů jednokřídlých dveří, 3 kusů dveří k záchodům, 20 kusů oken do bočních křídel stavby s půlkruhovým ukončením a perlově šedým nátěrem, jednoho okna do zadní fasády (v původní stavbě byla okna ponechána), 18 kusů oken chodby. Zámečnick, jehož jméno neznáme, zhotovil kování truhlářských prvků, u vstupních dveří to byly křížové závěsy, u vnitřních dveří zapuštěné závěsy a mosazné olivy a štítky. Nová okna měla také zapuštěné závěsy, jen okno zadní fasády přizpůsobené starším oknům mělo úhelníkové.

V konverzačním a odpočinkovém pokoji byly provedeny parketové podlahy, v bytě lázeňského mistra prkenné.

Sklenářské práce zhotovila vdova po sklenářském mistru Theresia Kekert z Teplic.

Cínařské práce provedl Joseph Eyben z Teplic, měl odlít 143 stop dvoupalcových trubek k rozvodu vody do lázní (za použití 257 ½ libry olova a 503 ½ libry cínu) a 25 stop jednopalcových trubek k sprchovému přístroji. Měděné parní zařízení dodal Josef Ringhoffer.

Malířské práce prováděl Anton Wild z Nového Města pražského.

Kachle k obložení 14 cihelných bazének byly dle předložených mozaikových kreseb dodány z Pirny.

Sprchové zařízení zhotovil pražský zvonář Bellmann.

Do konverzačního sálu byla dodána velká kamna, menší bíle glazovaná do odpočinkového pokoje a do bytu lázeňského mistra.

Vyúčtování celkově dosáhlo výše 21.105 zl. 13 kr., přičemž státní účtárnou bylo upraveno (sníženo) na 20.991 zl. 27 kr. Je datováno 12. února 1840 a bylo zhotoveno úředním inženýrem Thomasem Walou na základě účtů nalezených v agendě po inženýru Zoppovi, který mezitím zemřel. 23. března 1840 vyúčtování schválil stavební ředitel Strobach.²⁵

Zásadní přestavba Hadích lázní z let 1838–1839, jejíž vnější podobu zachytila řada dobových vyobrazení (**obr. 15**), determinuje stavbu v základních rysech dodnes. Budova se tak rozrostla do de facto dnešní podoby – střední křídlo sevřené mezi dvě křídla boční, a to pod společným zastřešením nízkými sedlovými střechami, vyjma nižšího zadního traktu středního křídla, které původně zakryla střecha pultová. Střední trakt středního křídla zaujala vysoká chodba zastropená segmentovou valenou klenbou, do jejíž spodní partie měla být zakomponována chodba starší stavby, zasahující svými konci do bočních křídel, kde na tuto navazovaly segmentově valenými klenbami ukončené předsíně s osově umístěnými vstupy v bočních fasádách z exteriéru. Přední i zadní trakty obou křídel byly zaklenuty dodnes dochovanými plackovými klenbami založenými do pasů na přízedních podporách (vždy čtyři klenební travé

²⁵ NA Praha, ČG-vš., per 1836–1840, sign. 89 5/1, kt. 1320.

na trakt), vyjma levé čtvrtiny zadního traktu levého křídla, která jako jediná byla sklenuta dvěma menšími poli plackové klenby. Plackovými klenbami do pasů byly zastropeny rovněž všechny koupelové lóže zadního traktu středního křídla; starší koupelny byly v rámci rozšíření objektu zvýšeny. Uliční trakt středního křídla tvořila otevřená sloupová hala. Objekt tak de facto kombinoval stavební typ lázeňského domu (*Kurhaus*) s kolonádou určenou k pitným kúrám (*Trinkhalle*). Dochované klasicistní úpravy ze sklonku třicátých let 19. století jsou dodnes na stavbě čitelné. Výjimkou je pouze zadní trakt středního křídla, který prošel razantní a nebojme se říci devastující adaptací na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Z této stavební etapy jsou dochovány dvě z původních okenních výplní, které byly při pozdější úpravě zakryty mladším zdívkem. První z oken se nachází v místě původně třetího okenního otvoru od západu na zadním průčelí levého bočního křídla a druhé rovněž v pozici třetího otvoru od západu na zadním průčelí bočního křídla pravého.

Přestavěné lázně byly dobově ceněny, publikace o teplických lázních hodnotí jejich podobu „v nanejvýš líbivém a moderním stylu“ a konstatuje, že „se s ohledem na architektonickou krásu a vnitřní účelnou strukturu, neméně než Městské lázně, směji řadit k nejvýtečnějším lázeňským zařízením Německa“ (sic!).²⁶

HADÍ LÁZNĚ VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Výše uvedenou adaptací však stavební geneze Hadích lázní nekončí. 15. února 1852 zažádala obec Šanov o povolení zvýšení počtu koupelen. Na základě zkušeností několika let se totiž ukázalo, že pokud se s vodou zachází uvážlivě, je jí přebytek a počet koupelen by tak mohl být navýšen. Uvažována však nebyla další přístavba, naopak se mělo jednat o dílčí lokální úpravu uvnitř stávající budovy. Úprava byla navržena v pravém bočním křídle, které bylo dle tvrzení obce stejně nevyužité (nepochybně tím byla myšlena pouze jeho část, kde nebyly situovány lázně). K žádosti byl předložen plán Wenzla Wertiga, syna Franze W. Wertiga, datovaný 12. února 1852. Nové koupelny měly být zřízeny v předním traktu pravého křídla, v místě bývalého konverzačního sálu. Dva pokoje nacházející se taktéž v tomto traktu vpravo od sálu měly být komunikačně odděleny. Stavební povolení bylo okresním hejtmanstvím uděleno 17. února 1852. Za zmínku stojí, že na uvedeném plánu je dodatečně šedě vybarveno celé levé křídlo budovy a je k němu dokreslen další díl na západní straně, obsahující představeně schodiště, předsíň, jednu místnost na jižní straně a schodiště na půdu na severní straně. Podle očíslování místností se zdá, že jak pokoje v levém křídle, tak všechny místnosti v levém křídle byly zamýšleny k přestavbě na lázeňské koupelny. Tato úprava plánu je bezpochyby mladší, není však zřejmé, v jaké době a z jaké příčiny k ní došlo (taková

úprava realizována nebyla).²⁷ K předělení konverzačního sálu na dvě nové lázně vložení hloubkové zdi skutečně došlo, a tato úprava je dodnes na stavbě zřejmá. Další zvyšování počtu koupelen bylo ještě zvažováno v letech 1857 a 1861, došlo se však k závěru, že to není s ohledem na vydatnost pramenů možné.

V této době se Hadí lázně dočkaly také samostatné stručné publikace od lékaře Franze X. Bertholda, popisující jejich historii, současnou podobu i minerální prameny. V publikaci najdeme i půdorys lázni se schématem vedení vody.²⁸ Do lázeňských koupelen nám autor nahlédnout nedává, o jejich podobě a vybavení si však můžeme učinit představu ze souběžně vydaných publikací k dalším lázeňským objektům v Teplicích (**obr. 16**).²⁹ Předepsaný inventář koupelen je také zaznamenán v dochovaných podmínkách pro nájemce lázni z let 1865–1871. Zahrnoval minimálně stůl, dvě židle, zrcadlo střední velikosti, věšák na šaty, závěs do okna, zouvák, stojánek na kapesní hodinky, pohár, plivátko a nočník.³⁰

Ve druhé polovině sedmdesátých let byl při severním průčelí středního křídla, v ose jeho délky vybudován přístavek pro parní vodní čerpadlo. Plán pro přístavbu je datován 14. prosince 1875 (**obr. 17**). Z řezu vyplývá, že už tehdy se v místě jedné z bývalých lázeňských koupelen nacházela vodní šachta. 18. ledna 1876 se konalo komisionální šetření. Na něm bylo zjištěno, že hloubka k vodní hladině v šachtě je 1,58 m, hloubka celého stavu vody 9 m. Pro jednorázové naplnění 17 lázní je potřeba 14,501 krychlových metrů vody, za celý den je spotřeba (při délce koupelí 1 hodina a naplnění 15 lázní) 217,515, přičemž toto množství je čerpáno ruční pumpou. Obec Teplice však měla obavu z ovlivnění pramene Kamenných lázní. Další námítky byly proti kouři a sazím, které by provozem parního čerpadla vznikaly, čímž by docházelo ke zhoršení lázeňského prostředí. Proti tomu se šanovská obec ohradila, že ve vzdálenosti cca 100–130 kroků od Hadích lázní je mlýn s parním strojem o síle 20 koní, aniž by to někomu vadilo.³¹ 26. ledna 1876 ovšem okresní hejtmanství záměr zamítlo s odůvodněním, že nutnost zřízení čerpadla nebyla dostatečně prokázána a že by tím mimo jiné mohlo dojít k ovlivnění ostatních pramenů.³² Obec Šanov se proti rozhodnutí odvolala s poukazem na to, že na území Šanova leží tři prameny se třemi různými vlastníky (obec Šanov, město Teplice, kníže Clary) a dosud je všichni užívali dle své libosti.

²⁷ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.

²⁸ F. X. BERTHOLD, *Das Schlungenbad*.

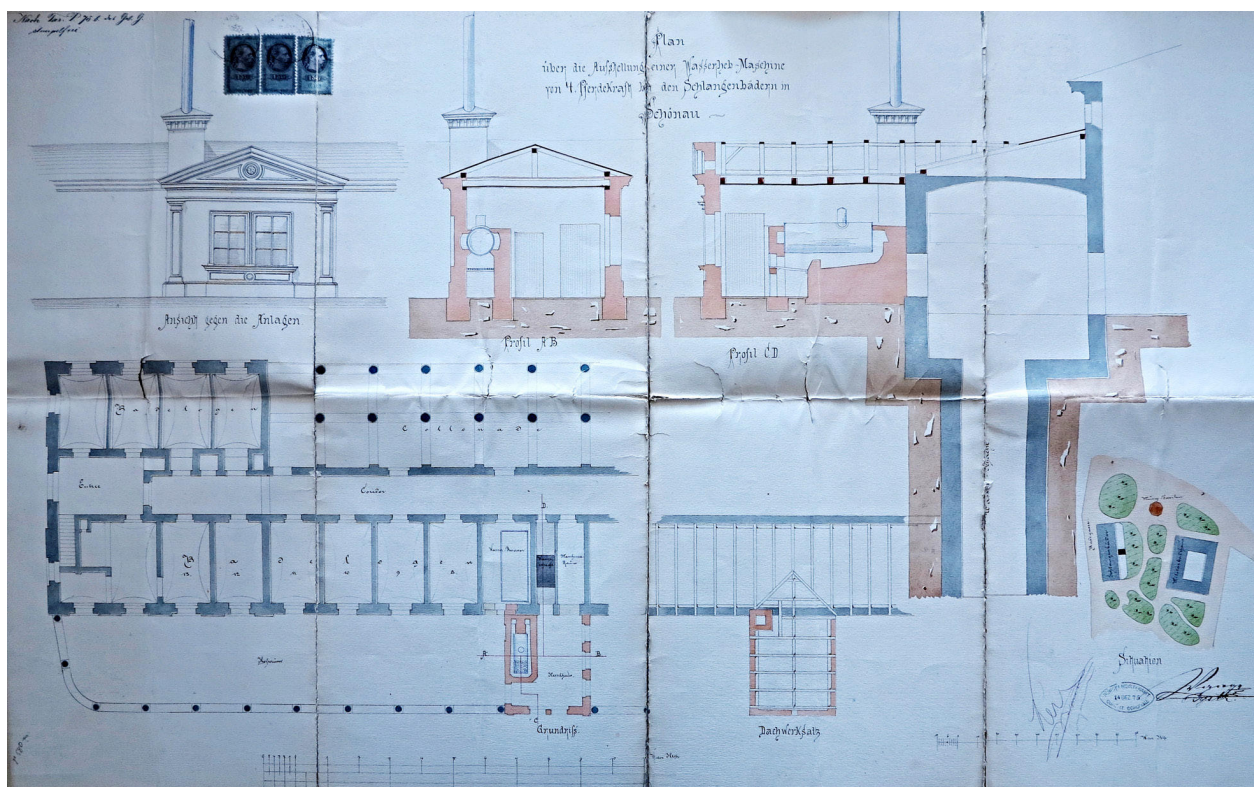
²⁹ Franz X. BERTHOLD, *Das Stadtbad zu Teplitz und seine neuesten inneren Einrichtungen*, Leipzig – Meissen – Riesa 1853; Franz X. BERTHOLD, *Das Herrenhaus und die Quellen des Frauenbrunnengartens in Teplitz*, Leipzig – Meissen 1856.

³⁰ Státní okresní archiv Teplice (dále SOKA Teplice), Archiv města Teplice (dále AM Teplice), i.č. 14749–14782 Hadí lázně (sbírka listin), kt. 564.

³¹ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně

³² SOKA Teplice, AM Teplice, i.č. 14749–14782 Hadí lázně (sbírka listin), kt. 564.

²⁶ G. SCHMELKES, *Teplitz und seine Mineral-Quellen*, s. 40, 51.



Obr. 17. Plán z roku 1875 na přístavbu strojovny pro čerpadlo termální vody. MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č. p. 1118 Hadí lázně.

Protože k pramenu se neváže žádná služebnost ani jiné omezení vlastnictví, považovala obec rozhodnutí za nepřipustné omezení soukromého vlastnictví. Spisová dokumentace není dochována kompletně, takže není zřejmé, jak se situace dále vyvíjela.³³ Jisté je, že k realizaci přístavku s čerpadlem nakonec přece jen došlo. Dokladem toho je nedatovaný plán obsahující řezy v místě pramenů u Písečných, Kamenných a Hadích lázní (**obr. 18**). U Hadích lázní je zakreslen severní přístavek, v něm je popsán motor k čerpání termální vody, pod přístavkem je zachycen chladicí bazén. V přilehlé části zadního traktu středního křídla je pramenná šachta a nad ní nádrž na vodu. Je možné, že plán vznikl v souvislosti s úpravami pramenů po katastrofě na dole Döllinger, k níž došlo v roce 1879.³⁴ Ve druhé polovině 19. století se totiž teplické lázně potýkaly s velkými problémy souvisejícími s industrializací širšího okolí a především těžbou uhlí. Dolování silně ovlivnilo teplické prameny. Při průvalu na dole Döllinger přestal vytékat nejvýznamnější teplický pramen – Pravírdlo. Pro jeho obnovení musela být nově vyhloubena šachta, v níž byl pramen zachycen v hloubce 13 metrů. K dalším průvalům došlo v letech 1887 a 1892 na dole Viktorin. Po těchto zkušenostech bylo nutné dojít v roce 1895 k dohodě, která nastolila křehkou rovnováhu mezi dolováním a lázněmi. V Teplicích byla snížena hladina pramenů, bylo proto nutné vybudovat pramenní šachty a čerpací a roz-

vodná zařízení. Slabší prameny se postupně přestaly využívat. Po přístavku pro čerpadlo se nám nedochovaly žádné hmatatelné stopy, neboť byl ve 20. století zbořen.

Před rokem 1884 došlo k rozšíření budovy o přízemní přístavbu při pravém bočním křídle, která svojí hmotou, výškovou hladinou i vnějším vzhledem navázala na úpravu z let 1838–1839. Při té příležitosti byly z původní atiky starší stavby přesunuty kamenné akroterie na nově doplněnou atikovou zídku přístavby. V přístavbě byla nově umístěna přípravná rašeliny. Přesnou dobu její výstavby bohužel neznáme, neboť k ní nebyly dohledány žádné archivní prameny. Pokud však vyjdeme ze situačního zákresu budovy na výše zmíněném plánu z prosince 1875 na zřízení parního vodního čerpadla,³⁵ zjistíme, že na něm ještě přístavba úpravny rašeliny zachycena není. Musela tedy vzniknout nejdříve po uvedeném roce 1875. Naopak zanesena je na situačním plánu šanovských lázní, jež hož původ lze klást mezi roky 1875 a 1884.³⁶

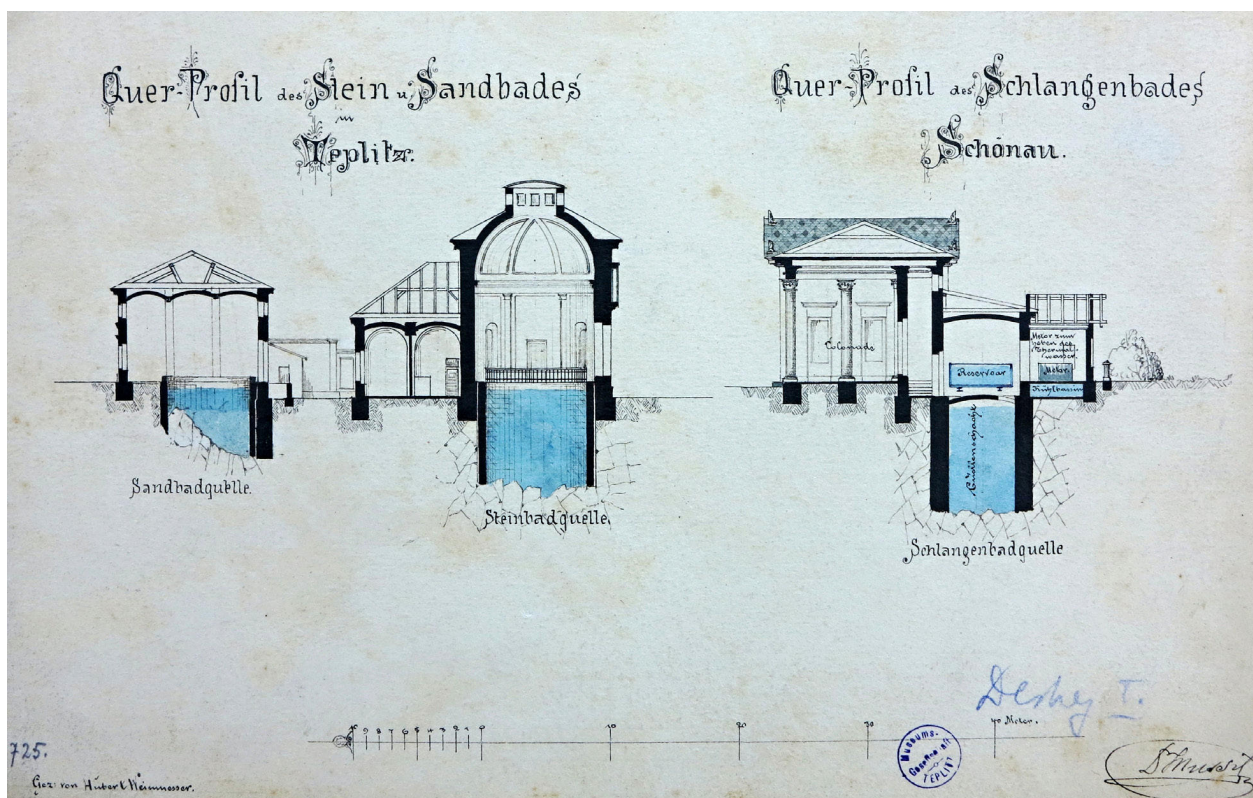
Poslední přístavba, již byla završena dodnes dochovaná hmotová skladba budovy Hadích lázní, proběhla na sklonku 19. století, kdy už jejím investorem byla sloučená obec Teplice-Šanov. Podnět k ní zavdaly stížnosti nájemce restaurace v šanovském parku Leopolda Geiba z 10. září 1897 adresované teplickému úřadu, v nichž poukazuje na neutěšený stav své kuchyně umístěné v dřevěné boudě, která je zchátralá a prostorově nevyhovující („malá tak, že se do ní nevejdou kuchyň-

³³ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.

³⁴ SOKA Teplice, AM Teplice, i.č. 17758 Lázně poloha a plány budov – Teplice, Šanov.

³⁵ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.

³⁶ SOKA Teplice, AM Teplice, i.č. 5676 Hadí lázně kt. 505.



Obr. 18. Plán pramenných šachet Kamenných, Písečných a Hadích lázní, asi mezi lety 1875 a 1884 [SOKA Teplice, AM Teplice, i. č. 5676, kt. 505.

ská kamna, jen sporák“) a přitom musela obsloužit 200 stolů a 1000 židlí. Geib tedy město žádal o postavení kuchyně nové, nejlépe s patrem, kde by mohl přespávat. Městský stavební úřad v osobě vrchního městského inženýra A. Fregera proto navrhl přístavbu k Hadím lázním, která by nebyla architektonicky rušivá. Prvotní návrh, který se nedochoval, počítal pouze s přízemní přístavbou. Hostinský Geib však žádal, aby nad kuchyní mohl být pro nájemce i byt o dvou pokojích a kuchyni. 22. března 1898 je tak datován nový plán městského stavebního úřadu na patrovou přístavbu při zadním traktu levého křídla (**obr. 19**). V přízemí měla obsahovat bufet, kuchyň a schody do patra, v patře byt nájemce o dvou pokojích, předsíni a kuchyni. Architektonické ztvárnění přístavku vycházelo z klasicistní architektury budovy stávající, střecha byla navržena nízká sedlová. Stavební povolení k záměru bylo uděleno 28. března 1898, realizace se chopil teplický stavitel Karl Walter, který se zavázal během května dokončit přízemí, aby mohla být kuchyně používána už v lázeňské sezóně, zbytek stavby byl dokončen na podzim téhož roku.³⁷

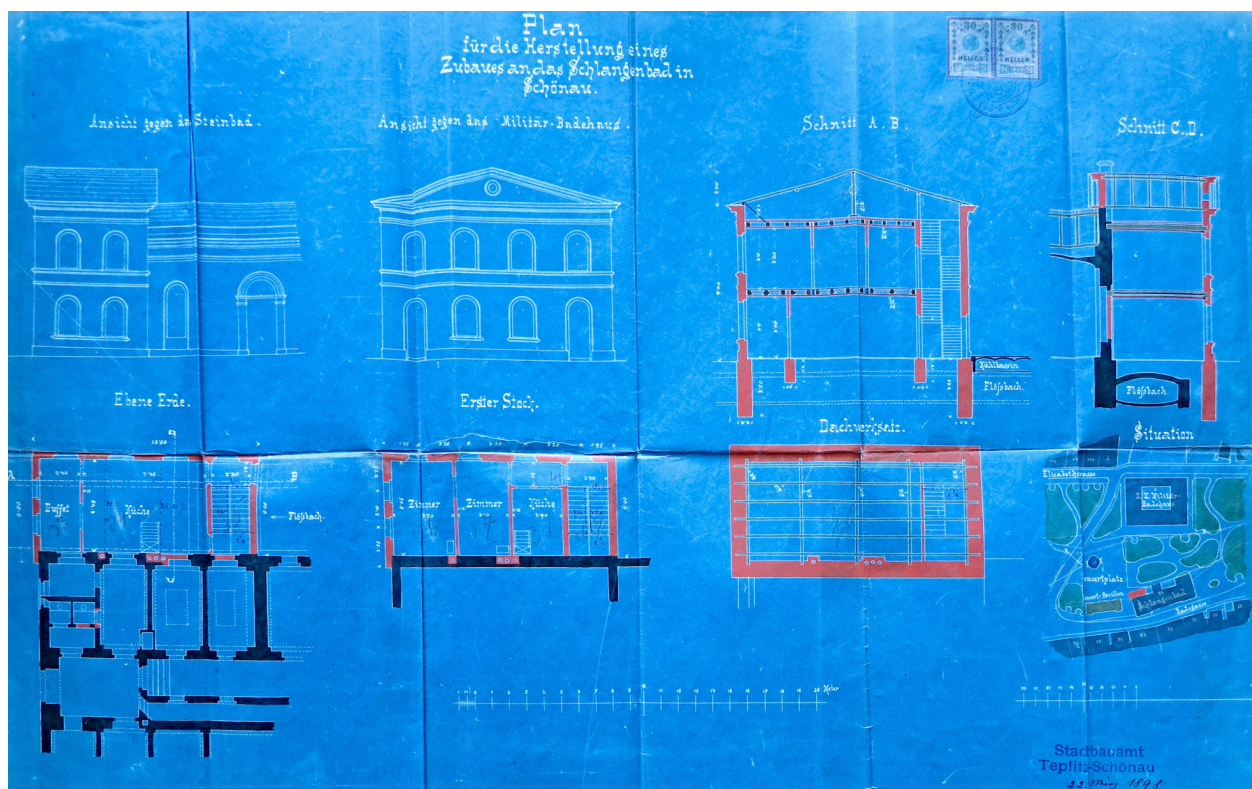
ADAPTACE LÁZNÍ NA PŘELOMU SEDMDESÁTÝCH A OSMDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Posledním velkým stavebním počinem, kterým byly Hadí lázně dotčeny a jimž i částečně utrpěly na architektonických

kvalitách, a to jak vnějších, tak vnitřních, byla adaptace z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století, kdy budova patřila státní organizaci Československé státní lázně Teplice a byla určena k ambulantní léčbě kloubních onemocnění. V dubnu 1978 byla zpracována projektová dokumentace Zdravoprojektem Praha. Stavební povolení k záměru bylo uděleno 15. srpna 1978. Stavba byla naplánována na tři roky – 1978, 1979, 1980, kolaudační rozhodnutí však bylo vydáno až 17. února 1983. Už 24. července 1981 však bylo povoleno prozatímní užívání stavby.³⁸ Stavební úpravy se dotkly jak exteriéru, tak interiéru budovy. Kolonáda byla zasklena za vnější řadou sloupů. Důvodem tohoto opatření bylo její „utopení“ pod úroveň silnice v ulici U Hadích lázní. U stropu sloupové galerie mělo dle projektu dojít k částečnému ubourání kazet směrem k ulici, v rozsahu navrženého nového kanálu vzduchotechniky. V místě pak tedy musely být kazety nově dozděny. Veškeré otvory směřující z kolonády do vzadu navazující chodby byly upraveny (mj. vloženy ocelové nosníky do nadpraží). Původní vstupy z exteriéru ve středních osách bočních křídel byly zrušeny a nahrazeny nově okny, která byla pojednána v duchu okenních otvorů původních. Zároveň došlo k výměně všech oken za dnešní nová dřevěná zdvojená. Drobnou výjimkou je kruhové okénko ve štítu patrové přístavby, kde byla ponechána výplň původní. Zcela radikálně se úpravy dotkly zadního traktu středního křídla s lázeňskými koupelnami. Ty

³⁷ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.

³⁸ MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č.p. 1118 Hadí lázně.



Obr. 19. Plán městského stavebního úřadu z roku 1898 na patrovou přístavbu k zadnímu traktu levého křídla. V přízemí kuchyně a bufet, v patře byt. MM Teplice, stavební úřad, archiv, složka č. p. 1118 Hadí lázně.

byly kompletně vybourány, strženy přitom byly i jejich klenby. Nad celým traktem bylo provedeno zcela nové zastropení z ocelových nosníků a keramických tvarovek Hurdis. Odstraněna zde byla i stará pultová střecha a nahrazena byla nyní řešením. Trakt byl zcela nově rozčleněn vložím nových příček. Ze staršího stavu byla zřejmě dochována pouze hloubková zeď (resp. její snížené torzo) oddělující levou (západní) čtvrtinu délky předmětného traktu. Úpravou prošly všechny vstupy z chodby do zadního traktu středního křídla, ostatně jako celá řada dveřních otvorů dalších. U zadní obvodové zdi zadního traktu středního křídla byly přeřezány veškeré okenní otvory na stávající na výšku obdélné. Úpravy se dotkly rovněž obou bočních křídel budovy, ale i obou přístavek při nich. U levého křídla byla dispozice upravena vložím nových příček, přičemž klenby zůstaly naštěstí zachovány (což platí i pro pravé křídlo). V zadním traktu byly vybourány původní zdi v levé (západní) čtvrtině jeho délky. Klenby tu tak musely být podchyceny vodorovnými nosníky. V zadním traktu pravého křídla došlo mj. k posunu příčky oddělující pravou (východní) čtvrtinu jeho délky. Pod řadu stropních konstrukcí byly vloženy (podvěšeny) ploché podhledy zakrývající rozvody vzduchotechniky.

Nad bočními křídly a křídlem středovým byla vyzdvížena nová střecha, která však respektuje nízký sklon střech původních. Stejně tak tomu je i u přístavek. U přízemní přístavby při pravém bočním křídle byla střecha provedena nově za pomoci ocelových nosníků s výplněmi z keramických tvarovek

Hurdis. Dispozice byla vybourána a nahrazena stávající. Staré točité schodiště, které se zde nacházelo a směřovalo do podstřeší, bylo nahrazeno dnešním ocelovým. U patrové přístavby při levém křídle byl rovněž nově proveden dispoziční rozvrh v obou nadzemních podlažích. Novou konstrukcí zde byla nahrazena schodiště z přízemí do patra i z patra do podkroví. Rekonstrukce neušetřila ani střechu patrové přístavby, kde však byla na východní straně ponechána část původního vaznicového krovu z doby výstavby na sklonku 19. století.

ZÁVĚREM

Po privatizaci v devadesátých letech 20. století je budova v současnosti již dlouhá léta bez využití a vystavena postupnému chátrání. To však neubírá nic na nezpochybnitelném, nejen urbanistickém významu, který budova, již lze považovat za skutečnou klasicistní architektonickou perlu, pro město Teplice má. I přes uvedenou nešetrnou adaptaci jí zůstal její půvab a architektonická jedinečnost mezi teplíckými lázeňskými budovami. Stále je velmi působivou stavbou s dominantní sloupovou galerií, čerpající ve své formě z předloh klasicistické antické architektury. Inspirace antikou, v hojné míře s využitím sloupů a sloupových portiků se u klasicistních lázeňských budov těšila velké oblibě, jak dokládají např. *Kurhaus* ve Wiesbaden (Christian Zais), *Conversationshaus* v Baden Baden (Friedrich Weinbrenner), *Trinkhalle* v Bad Ischl (Franz Lössl), *Frauenbad* v Baden bei Wien (Charles Moreau). Do německého prostředí a širšího prostoru střední Evropy se tyto motivy



Obr. 20. Stavebněhistorické vyhodnocení Hadíkův lázní v úrovni přízemí. Autor: Miroslav Nový, 2018.

dostaly z Francie, kde se již osvědčily v lázeňských zařízeních např. ve Vichy a Luchonu, šířeny byly především prostřednictvím dobových tisků.³⁹

Poznání vývoje stavby potvrzuje zjištění, jak zásadní vliv na tvářnost klasicistní architektury v českých zemích měla státní stavební byrokracie – krajští inženýři, stejně jako architekti a inženýři zemského stavebního ředitelství, jejichž projekční činnost v oblasti veřejných budov zatlačovala do pozadí místní stavitele a zednické mistry. Podobné poznatky byly již učiněny i v západočeských lázních, kde měla nezpochybnitelný význam projekční činnost krajského inženýra loketského kraje Wenzla Stöhra, architekta zemského stavebního ředitelství Josefa Esche i samotného jeho ředitele Georga Fischera.⁴⁰

Nelze si než přát zachování této cenné stavby do budoucna a její rehabilitaci, která by jí navrátila její původní lesk.

³⁹ K tématu např. Susanne GRÖTZ – Klaus J. PHILIPP, *Badehäuser – Ein Thema der Architektur um 1800*, in: Susanne GRÖTZ – Ursula Quecke (Hgg.), *Balnea. Architekturgeschichte des Bades*, Marburg 2006, s. 11; Thomas FÖHL, *Von Klassizismus bis Neubarock*, in: Rolf Bothe (Hrsg.), *Kurstädte in Deutschland. Zur Geschichte einer Baugattung*, Berlin 1984, s. 49–88.

⁴⁰ Podrobněji o autorství klasicistních staveb v Karlových Varech, Mariánských a Františkových Lázních L. ZEMAN – P. ZATLOUKAL, *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*; Lubomír ZEMAN, *Velké lázeňské domy typu „Kurhaus“ v západočeských lázních*, in: Jan Anderle (ed.), *Dějiny staveb 2009*, Plzeň 2010, s. 169–186; Robert ŠREK, *Karlovy Vary. Architektura v letech 1780–1850*, Olomouc 2011.